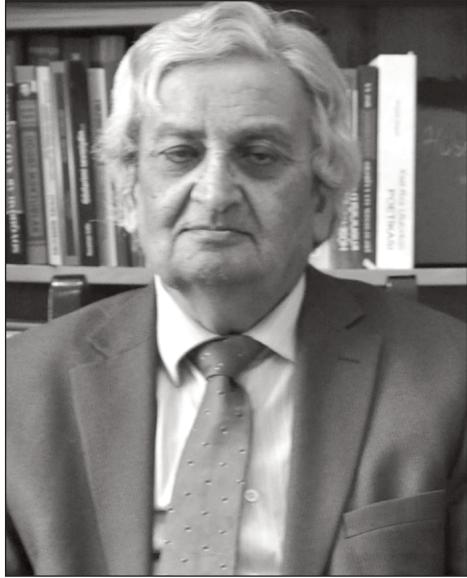

MƏTBUAT XADİMLƏRİMİZDƏN HACI İBRAHİM QASIMOV

Rauf SADIXOV,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında böyük xidmətlər göstərmiş şəxslərdən biri də fəaliyyətini, təssüf ki, hələ lazımlıca öyrənmədiyimiz Hacı İbrahim Qasimov (1886-1936) olmuşdur. Doğrudur, bir sira tədqiqatlarda H.İ.Qasimovun teatr və dramaturgiya sahəsindəki tənqidçilik fəaliyyəti işıqlandırılmışdır. Lakin bu onun zəngin jurnalistik və publisistik fəaliyyətinin yalnız bir hissəsidir. Onun tənqidçilik fəaliyyəti haqqında ilk dəfə nisbətən geniş şəkildə akademik Kamal Talibzadənin "XX əsr Azərbaycan tənqidçi" adlı (Bakı, Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı-1965.) adlı və ondan xeyli sonra sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Nəriman xanım Ağayevanın "Teatr: tənqid və tənqidçilər" (Bakı-2012) adlı fundamental monoqrafiyalarda onun teatr tənqidçiliyi sahəsindəki fəaliyyəti geniş şəkildə işıqlandırılmışdır.

Yuxarıda adlarını böyük hörmət və ehtiramla çəkdiyimiz hər iki müəllif öz tədqiqatlarında H.İ.Qasimovun coxsahəli fəaliyyətinin yalnız bir tərəfi - dramaturgiya və teatr sahəsindəki tənqidçilik fəaliyyətini araşdırılmışlar. Halbuki, H.İ.Qasimov XX əsrin əvvəllərində mətbuat sahəsində şərəfli bir yol keçmiş; "Bəsirət" (1914-1920), "İqdam" (1914-1915), "Kəlniyət" (1912-1913). "Sədayi-Qafqaz" (1915-1916, H.b.Vəzirovla birlidə) kimi mətbuat orqanların redaktoru olmuş, "Babayi-Əmir" (1915-1916), "İqbal" (1912-1915), "Yeni iqbal" (1915-1917) kimi mətbuat orqanlarında bir fəal mühərir kimi çalışmışdır. Həmin mətbuat səhifələrində H.İ.Qasimov zəngin publisistik fəaliyyəti ilə möşgül olmuş, qələmindən yaşıdıği dövrde həm ciddi və satirik publisistikanın inkişafına, həm teatr tənqidinin təşəkkül və ilkin inkişafında müəyyən rol olsun bir şəxsiyyətdir. Publisist yaradıcılığı ilə yanaşı Hacı İbrahim Qasimov keçən əsrin 10-cu illərində milli mətbuatımızın inkişafında və tərəqqisində özünəməxsus böyük əməyi olmuşdur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, AMEA-nın müxbir üzvü Əziz Mirəhmədovun vəfatından sonra onun arxivini əsasında qızı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Dilarə Əlizadə-Mirəhmədovanın hazırladığı "Azərbaycan jurnalistləri və naşirləri" kitabında H.İ.Qasimovun həyat və yaradıcılığı haqqında ensiklopedik şəkildə danişilmiş, onun zəngin publisistik yaradıcılığına qısa şəkildə nəzər yetirilmişdir.

Hacı İbrahim Qasimov XX əsrin əvvəllərində, daha dəqiq desək, 10-cu illərində Azərbaycanda nəşr olunan bir sira dövrü mətbuatda fəal iştirak etmişdir. O,

"Məlumat", "İqdam", "Kəlniyət", "Bəsirət" kimi mətbuat orqanların redaktoru olmuş, "Babayi-Əmir". "İqbal". "Yeni iqbal" da isə bir jurnalist kimi fəal iştirak etmişdir. Həmin mətbuat orqanlarında H.İ.Qasimovun dövrün ictimai, və ədəbi-mədəni həyatını eks etdirən bir çox publisist yazıları, məqalələri, resenziyaları, felyetonları və satirik şeirləri dərc olunmuşdur. Onun jurnalistik fəaliyyətinin ancaq bir tərəfi - satirik jurnallarda iştirakı XX əsrin əvvəllərindəki mətbuatımızın görkəmli tədqiqatçısı, filologiya elmləri doktoru, professor Nazim Axundovun "Azərbaycan satira jurnalları" (Bakı: Azərbaycan SSR EA-nın nəşriyyatı, 1969) adlı fundamental monoqrafiyə əsərində verilmişdir. Lakin bütövlükde isə onun jurnalistik fəaliyyəti, publisistikə, felyetonları bu vaxta qədər geniş şəkildə öyrənilib tədqiq edilməmişdir. Məsələn, onun redaktorluğu ilə nəşr olunan "Bəsirət" qəzetiñin elə bir sayı yoxdur ki, orada onun "Kəlniyət" imzası ilə yazdığı "Həftə-bəcar" satirik yazısı dərc olunmasın. H.İ.Qasimov XX əsrin əvvəllərində Bakıda fəaliyyət göstərən mədəni-maarif və xeyriyyə cəmiyyətlərinin üzvü olmuş, onların işlərində fəal iştirak etmiş, rəhbər orqanlarına seçilmiş, tədbirlərində fəal iştirak etmişdir.

H.İ.Qasimov həm də məhsuldar teatr tənqidçisi idi. O, XX əsrin əvvəllərində bir çox tamaşalara dair qisa resenziyalar yazaraq, onlardakı aktyor oyununa, səhnə tərtibatına və rejissor işinə öz münasibəti bildirmişdir..

* * *

H.İ.Qasimovun həyatına dair məlumat, demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Məlumdur ki, o, 1886-cı ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Lakin onun nəslü, təhsili haqqında məlumatları, təssüf ki, əldə edə bilməmişik. Əziz Mirəhmədov yuxarıda adını çəkdiyimiz kitabında göstərir ki, H.İ.Qasimov mətbuatı 1907-ci ildə H.b.Vəzirovun redaktorluğu ilə nəşr edilən "Tazə həyat"da yazları ilə gölmişdir.

Biz illərlə bu və ya digər səbəbdən XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatını vərəqləyərkən və eyni zamanda da vaxtilə həmin illərdə Bakıda fəaliyyət göstərmiş mədəni-maarif cəmiyyətlərinin fəaliyyətlərin öyrənərkən araşdırduğumuz arxiv materiallarında və mətbuat səhifələrində onunla bağlı bir çox faktlara rast gəlmişik ki, onların əsasında H.İ.Qasimov haqqında müəyyən təsəvvür yaratmaq mümkün olmuşdur. Bütün bunlar H.İ.Qasimovun artıq yetkinlik çağında fəaliyyətinə təsaduf edir.

Bizim H.İ.Qasimova aid mətbuat səhifələrində rast gəldiyimiz ilk məlumat 1908-ci ilə aiddir. Artıq həmin ildə o, 22 yaşında enerjili bir genc ikən "Irşad" qəzetiñin 1908-ci il yanarın 8-i tarixli sayında redaksiyaya göndərilmiş bir təşəkkür məktubunda "Nicat" cəmiyyəti pansionun qiraətxanasının müdürü" kimi inza atmışdır.

Həmin ilin aprelin 10-da "Nicat" mədəni-maarif cəmiyyətinin teatr heyəti Bakıda "Morskoye sobraniya"nın salonunda görkəmli dramaturquzumuz Ə.b.Haqverdiyevin tərcüməsində "Kimsidir müqəssir", görkəmli maarifçi-yazıçı S.M.Qənizadənin "Axşam səbri xeyir olar" və Ağaolı Qasimovun tərcüməsində rus ədibi Myasnitkinin "Mən ölmüşəm" əsərlərindən ibarət komediya gecəsi keçirilmişdir ki, bu tədbirlərdə H.İ.Qasimov rejissorun müavini kimi iştirak etmişdir. (Tərəqqi, 1909, 10 aprel, №75)

1905-ci il birinci rus inqilabından sonra çar Rusiyasının bir çox yerlərində olduğu kimi, Bakıda da xeyriyyə və mədəni-maarif cəmiyyətləri təşkil edilmişdir ki, onlardan biri də rəsmən 1910-cu ilin yayında təşkil olunmuş "Səfa" mədəni-ma-

rif cəmiyyəti idi. Həmin cəmiyyətin ilk iki ili ərzində əməli fəaliyyəti olmamışdır və cəmiyyətin işini daha da təkmilləşdirmək məqsədilə 1912-ci ilin avqust ayında yenidən qurulmuş, onun yeni idarə heyəti seçilmişdir. H.İ.Qasimov həmin iclasda "Səfa" mədəni-maarif cəmiyyətinin katibi seçilir (İqbal, 1912, 16 avqust, №140) və bu vəzifədə 1913-cü ilin may ayına kimi çalışır. (İqbal, 1913, 7 may, №352

H.İ.Qasimovun mədəni-maarif cəmiyyətlərinin rəhbər orqanlardakı fealiyyəti bundan əvvəl də olmuşdur. 1906-ci ildə görkəmli mesenənt H.Z.Tağıyevin sədrliyi ilə yaradılmış "Nəşri-maarif" cəmiyyətinin 1912-ci il mayın 13-də Bakı dumasıñın salonun da keçirilmiş ümumi iclasında bir sıra digər məsələlərlə birlikdə yeni heyətin təşkili məsələlərinə də baxılmışdır. Iclasda cəmiyyətin fəaliyyətini genişləndirmək məqsədilə hər biri altı nəfərdən ibarət üç şöbə təşkil edilmişdir. Beləliklə, "Nəşri-maarif" cəmiyyətinin idarə heyətina 18 üzv və 5 nəfor namizəd seçilir. H.İ.Qasimov həmin iclasda "Nəşri-maarif" cəmiyyətin idarə heyətinə namizəd seçilir (İqbal, 1912, 14 may, №59)

Həmin illərdə Bakıda fəaliyyət göstərən malorus teatr dəstəsinin məşhur aktrisası Mariya Piankovskyanın şərəfinə 1912-ci ilin oktyabrın 17-də Nikitin qardaşlarının teatr sirkində benefis-tamaşa göstərilir ki, bu münasibətlə bir sıra cəmiyyətlər və təşkilatlar yanaşı "Nicat" mədəni-maarif cəmiyyətinin nümayəndəsi kimi H.İ.Qasimov da iştirak edərək, benefis sahibini təmsil etdiyi cəmiyyət adından təbrik etmiş və ona qovluq ilə ünvan təqdim etmişdir (İqbal, 1912, 19 oktyabr, №191).

1913-cü ildə şəhər dumasının üzvü Qasim Qasimov cənablarının sədrliyi ilə "Nicat" mədəni-maarif cəmiyyətinin keçirilən iclasında cəmiyyətin şöbələri yenidən təşkil edilir. Bununla əlaqədar olaraq həmin cəmiyyətin "Teatr heyəti" şöbəsi "Teatr və musiqi" şöbəsinə çevrilir və H.İ.Qasimov da oraya daxil olur.

Hələ 1913-cü ildə "Nicat" mədəni-maarif cəmiyyəti Bakıda fəaliyyət göstərən məsələn-rus məktəblərinin yaradılması 25 illiyini təntənəli surətdə keçirilməsi qərara alınsa da, vaxtin darlığından həmin tədbir bir qədər təxiro salınır. "Nicat" mədəni-maarif cəmiyyətinin 1914-cü il fevralın 10-da keçirilən iclasında həmin məsələ yenidən gündəmə gələrək müzakirə olunur və yubilueyn keçirilməsi bir daha qərara alınır bu məqsədlə təşkilat komissiyası yaradılır ki, oraya Qasim Qasimov, Mehdiyə Hacıbababəyov, Haşimbəy Vəzirov, Əlicabbar Orucəliyev və Abbasbəy Minasazov ilə birlidə Hacı İbrahim Qasimov da daxil edilir. (İqbal, 1914, 22 fevral)

1914-cü il yanvarın 23-də "Hilal" dram cəmiyyətinin işini canlandırmaq məqsədilə iclas çağrılmış və onun yeni tərkibi seçilmişdir. H.İ.Qasimov da Mehdiyə Hacıbababəyov, Mirzə Məhəmməd Əliyev, Hüseynqulu Sarabski, Hüseyin Rzayev ilə birlidə onun tərkibinə daxil olmuşdur. H.İ.Qasimov 1917-ci ildə Bakıda təşkil olunmuş "Ədiblər və mühərirlər" cəmiyyətinin sədri seçilir. O. Mətbuat səhifələrində də fəal iştirak etmişdir. "Məlumat", "İqdam", "Kəlniyət", "Lağ-lağı", "Bəsirət" kimi satirik və həm də ictimaiyyəsi və mədəni mətbuat orqanlarının redaktoru və naşırı olmuş, "İqbal", "Yeni iqbal", "Babayi-Əmir", "Həqiqəti-əfkər" kimi mətbuat orqanlarında bir jurnalist kimi fəal iştirak edir. Onun redaktoru olmadığı mətbuat orqanlarında çıxışları nə kəmiyyət və nə de keyfiyyət etibarilə az deyildir. Bəlkə də hardasa redaktorluğu və ya naşırlığı ilə nəşr olunan mətbuatı üstləyir. H.İ.Qasimov 1912-ci ildə "Leyli və Məcnun" adlı bir

pərdəli və üç şəkilli məzhəkəli operası ayrıca kitab şəklində nəşr edilir.

Təxminən 1917-1918-ci illərdən sonra H.İ.Qasimovun bir mühərər kimi fəaliyyəti demək olar ki, zəifləyir və 1920-ci ildən sonra isə onun imzaları mətbuat səhifələrində nadir hallarda görünür.

H.İ.Qasimov bir mühərər və bir teatr tənqidçisi kimi də əsasən 1917-1918-ci illərdən sonra fəaliyyəti zəifləyir. Lakin o, teatr içinde yaxından iştirak edir. Cünki, onun mədəni-maarif cəmiyyətlərinin teatr şöbələrinin işindəki iştirakı və teatr tamaşalarına yazdığı resenziyalar, habelə teatrın bu və ya digər problemlərinə dair yazdığı məqalələri onu teatra, səhnəyə daha yaxın etmişdir. O, milli teatrımızın repertuarını daha da zənginləşdirmək məqsədilə bir neçə səhnə əsərini də dilimizə tərcümə etmişdir. O, 1910-cu illərdə Qordinin "İblis", Mustafa İl.Fi-nin "Qatili-Kərimə" (1911), St.Pribișevskinin "Ana" (1911); A.Strinberqin üç pərdəli "Ata" (1912), Baxmetyevin "Napoleon mühəribəsi" və yaxud Moskva yanəüsü" (1913) kimi səhnə əsərlərini dilimizə tərcümə edir.

H.İ.Qasimov tərcüməçilik fəaliyyətini 1920-ci illərdə də davam etdirir. Həmin illərdə o, Leonid Andreyevin "Heyati-bəşər" (1922), Anatoli Lunaçarskinin "Şahin bərbəri" (1923), Maksim Qorkinin "Yurdusuz insanlar" (1927) pyeslərinin Azərbaycan dilinə tərcümə edir və həmin əsərlər vaxtilə Azərbaycan Dram Teatrının səhnəsində tamaşaşaya qoyular.

1917-1918-ci illərdə H.İ.Qasimovun bir publisist və tratr tənqidçisi kimi fəaliyyəti zəifləsə də Sovet hakimiyyətinin ilk illərində bu sahə müəyyən bir təşəbbüsədən olmuşdur.

Sovet hakimiyyəti illərində o, vaxtile redaktor olduğu "Bəsirət" qəzetiñin davamını nəşr olunması üçün Azərbaycan SSR Xalq maarif komissarı Dadaş Bünyadzadənin icazəsini alır. Görkəmli ədib və ictimai xadim Məmməd Səid Ordubadinin xatirələrində öyrənirik ki, o, Əliheydər Qarayevin xahişinə görə, "Əxbər" qəzetində qalmış və məccani olaraq orada tərcümə işləri ilə məşğul olmuşdur. Onun bolşevik qəzetində işləməsinin səbəbini M.S.Ordubadi belə izah edir: "Mən sonradan bildim ki, Hacı İbrahim Qasimovun bolşevik qəzetində iştirak etməsi məqsədsiz deyildir; əvvələ, onun qardaşı Qasim Qasimov Bakı milyonçusu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin kürəkəni olduğu (bu faktın ne qədər dürüst olduğunu təsdiq edə bilərək - R.S.) üçün bolşeviklər hökuməti elə götürən gündən qazib gizlənmişdir. Qarayev isə onu həbsə aldırmaq üçün adamlar təyin etmiş imiş. Hacı İbrahim Qardaşının buraxılması üçün çalışırı, ona da müvəffəq olmuşdu. İkincisi Hacı İbrahim Qarayevi özündən razı salmalı. "Bəsirət" qəzetiñi davam etdirmek isteyirdi. Buna da müvəffəq oldu" (s.17)

M.S.Ordubadi "Bakıda ikinci kərə" adlı xatirələrində H.İ.Qasimova "Hacı İbrahim Qasimov" adlı ayrıca bir bölmə ayırmışdır. M.S.Ordubadi yazırı: "mən Bakı ziyallarından Hacı İbrahim Qasimovu çox yaxından tanıya bildim. O. heç bir firqəyə mənşət deyildi; onun nəşr etdiyi "Bəsirət" qəzetiñi bir silk daşımırdı. Mən onun qəzetini ilə tanış oldum. Orada Musavat firqəsini də, İttihad firqəsini də tənqid edir. Lakin bu tənqidlərin heç birisi müəyyən bir əqidənin məhsuludur. Habelə onun istər Musavat, İstərsə İttihad firqəsinə qarşı düşməniliyi də bir əqidə mübarizəsi ilə asılı deyildi. Mübarizə hər iki partiyada iştirak edən tək-tək üzvlərə qarşı idi.." (s.20).

(Davamı 14-cü səhifədə)

MƏTBUAT XADİMLƏRİMİZDƏN HACI İBRAHİM QASIMOV

(Əvvəli 12-ci səhifədə)

H.İ.Qasimov 1920-ci illərin əvvəllərində Bakıda nəşr etdiyi "Bəsirət" qəzetiндə yalnız ticaret və təmini - məişət nöqtəyi-nəzərindən nəşr edilirdi. Məs. Ordubadının yazdığını görə "Bəsirət" qəzetiñs nüfuzu Bakıda nəşr edilən "Açıq söz". "İttihad" və s. qəzətlərə nisbətən olduqca artıq idi. Buna səbəb kimi yazıçı "Bəsirət" qəzetiндə mühüm yer tutan "Kəlniyət" sərlövhəli satira və humor şöbəsinə olduqca maraqlı olması ilə izah edirdi və eyni o, H.İ.Qasimovun satirik yaradıcılığını yüksək qiymətləndirirdi: "Hacı İbrahim Qasimov özü şəxsən dəyərli bir satira sənətkarı idi.

Hacı İbrahim Qasimov varlı adam deyildi. Atasının evində iki otaqda yerləşən üç nəfərlik ailəsi vardi. O, buna baxmayaraq zəngin təbiətə malik çörəkli, səxavətli və əliaçiq bir adam idi." (s.21)

H.İ.Qasimov 1922-ci ildə "Qızıl Azərbaycan" qəzetiñin məsul katibi vəzifəsində işləyir, lakin həmin qəzet bağlandıqdan sonra ona heç bir qəzətdə iş verilmir. M.S.Ordubadi göstərir ki, "halbuki qəzətlərin satira və humor şöbələrində çox böyük mənfiət verə bilərdi". Doğrudan da H.İ.Qasimovun redaktorluğu ilə nəşr olunan "Bəsirət"(1914-1820) qəzetiñin elə bir nömrəsi yoxdur ki, orada onun "Kəlniyət" imzası ilə "Həftə-beçar" başlığı ilə satirik yazıları dərc olunmasın. Bundan əlavə H.İ.Qasimov "Babayi-Əmir" kimi satirik jurnalarda da öz qələmini satira sahəsində sinmişdir.

M.S.Ordubadi öz xatirəsində ziyalılardan bir çoxu kimi Hacı İbrahim Qasimovun da bolşeviklərlə əməkdaşlıq tərəfdarı olduğunu qeyd etməklə vurgulayıır ki, "lakin mətbuat və ədəbiyyat başında oturanların əksəriyyəti-"Biz öz ziyalilarımızı yetişdirməliyik"-deyirdilər. Lakin hə-

qiqətdə ziyalıların yetişməsinə imkan vermirdilər"

Beləliklə də Hacı İbrahim Qasimov özü istəmədən Bakının mədəni həyatından uzaqlaşır. Mətbuat səhifələrində imzası nadir hallarda görünür.

Hacı İbrahim Qasimov XX əsrin 10-cu illərində zəngin publisistik fəaliyyət göstərmişdir Onun iştirak etdiyi mətbuat orqanlarında dövrün ictimai-mədəni həyatını əks etdirən bir çox publisist yazıları, məqalələri dərc edilmişdir.

Hacı İbrahim Qasimov XX əsrin birinci rübündə fəaliyyət göstərən milli mətbuat xadimlərimizdən biridir. O, milli mətbuatımızın inkişafında az rol oynamamışdır. Onun publisist yazılarında Azərbaycanın daxilində baş vermiş hadisələr öz əksini tapmışdır..O, öz məqaləllərində bəzi müsəlman ziyahlarının milli işlərdən kənardə durduqlarını ürek ağrısı ilə yazmış; XX əsrin əvvəllətrində təşkil olunmuş "Nəşri-maarif", "Nicat", "Səfa"

və s. bu kimi mədəni-maarif cəmiyyətlərin fəaliyyətlərinə münasibətini bildirmiş; həmin cəmiyyətlərin nəzdindəki məktəblərin fəaliyyətlərinə dair məqalələr yazılmış; qadın azadlığı məsələsinə toxunmuş; Rusyanın müxtəlif şəhərlərində nəşr edilən mətbuat səhifələrindəki məqalələrə münasibətini bildirmiş; millet balalarının təhsil almaları və onların tərbiyəsi məsələsini qaldırılmışdır. 1917-ci ildə 11 Nikolayın tac-taxtdan əl çəkməsindən sonra "Azad rusiyada" yaranmış vəziyyət H.İ.Qasimovu da maraqlandırmış və o. redaktoru olduğu "Bəsirət" qəzetiндə Siyasət" rubrikasə altında bir neçə maraqlı məqalələrlə çıxış etmiş və həmin məsələlərə münasibətini bildirmişdir. Demək illar ki. H.İ.Qasimovun publisistikası yüksələn xətt ilə inkişaf etmişdir.

Hacı İbrahim Qasimov 1936-cı ildə Bakıda vəfat edib.